

u suvremenoj Hrvatskoj, a to je sociologistička metoda. No ta metoda, budući da ograničava doseg mogućih zaključaka, razlogom je da ova knjiga ostaje otvorenom za komplementaran pristup istoj tematici i istim problemima. Čini se, naime, da se pri interpretaciji duhovnog stanja u određenim povijesnim razdobljima velika važnost poklanja političkim okolnostima koje su tada vladale, a premalena, ili gotovo nikakva socio-psihološkoj analizi samih subjekata tih okolnosti, tj. konkretnim ljudima. Istina, primjerice, da je okolnost vladavine komunizma uvelike određivala i interes Crkve za socijalnu problematiku i uvelike ograničavala mogućnost konkretnog crkvenog angažmana, no činjenica je i to da postoji i nešto kao tipični mentalitet - ili bolje rečeno mentaliteti - naroda koji je postojao i prije komunizma, za vrijeme komunizma i koji traje i nakon njegova odlaska s političke scene. A taj mentalitet je za svaku, pa i crkvenu socijalnu teoriju i praksu od goleme važnosti. Valjalo bi stoga iznijeti na vidjelo i sve pozitivne, ali i sve negativne elemente toga temperamenta, kako bi se prošlost objektivnije prosudila, sadašnjost ispravnije tumačila, a budućnost na objektivnijim osnovama planirala.

No, kako nitko ne može sam sa sobom voditi dijalog, tako nitko ne može ni sam sebi biti komplementaran. Za takvo što traži se još netko. Dr. S. Baloban ovim je svojim djelom rečenoj problematici prišao sa svoje strane i tako izazvao druge da mu se u trudu oko rada na problemu katoličkog društvenog nauka i njegovu oživotvorenju u suvremenoj Hrvatskoj dijaloški i suradnički pridruže. U tomu leži i velika važnost ovoga djela za stanje i položaj katoličkog društvenog nauka, kako kao kolegija na teološkim učilištima, tako i kao logike i smjerokaza za suvremenu socijalnu, gospodarsku i političku praksu u suvremenoj Hrvatskoj.

BALKANSKI RATOVI

Katrin Boeckh, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan, Südosteuropäische Arbeiten, Bd. 97., München, Oldenburg 1996., 418 stranica.*

Ova opširna studija - predana na Sveučilištu u Münchenu u akademskoj godini 1994./95. kao doktorska disertacija - bavi se Balkanom u vremenskom razdoblju od samo godine dana: tj. od ljeta 1913. do ljeta 1914. godine.

Naime, upućujući na činjenicu kako slične povijesne monografije obrađuju uglavnom tzv. značajnije događaje i olako prelaze od balkanskih ratova (1912./1913) na I. svjetski rat (1914./1918.) - smatrajući navedeno vremensko razdoblje prekratkim za značajnije promjene - autorica si je postavila za zadaću temeljito istražiti upravo taj stanoviti historiografski vakuum o Balkanu. Jer upravo balkanskim ratovima u navedenim zemljama dogodio se skok iz imperijalističkoga u izrazito nacionalistički poredak; temeljito to istražiti znači stvoriti pretpostavke (ne samo) za bolje razumijevanje previranja i uopće situacije za vrijeme i nakon I. i II. svjetskog rata na "nemirnom Balkanu". Isto tako, kao što ovaj rad nedvosmisleno pokazuje, nameću se i otvaraju paralele s aktualnim događajima nakon pada željezne zavjese i ratova u susjednim zemljama južnoslavenskog prostora, čiji korijeni zasigurno svoje početke i uzore (posebice teritorijalne apetite!) imaju (i) iz tog vremena.

Boeckhova na početku informira da se za svoju studiju ponajprije služi tiskanim i neobjavljenim aktima, parlamentarnim protokolima involviranih zemalja, zatim serijama akata velesila (posebno one ruske) kao i izvješćima njihovih diplomata, ističući posebno ona engleska. Istodobno, autorica naglašava rezerviran odnos prema velikom broju literature nastale iz pera domaćih autora s Balkana, u kojima se naglašavaju "veličanstvene pobjede" ili glorificiraju civilizacijska postignuća protjerivanjem osmanlijske vlasti od strane svakog pojedinog naroda, bez imalo samokritičnosti. Isto tako, s oprezom promatra i onu literaturu koja događaje na Balkanu promatra ponajprije iz perspektive, uloge i interesa ondašnjih europskih velesila.

Na toj osnovi u devet poglavlja studija autorica pokušava odgovoriti na pitanja, kao što su: Kakve su bile ratne posljedice za svaku pojedinu zemlju i kako su one bile tematizirane u unutarpolitičkim raspravama, kako se odvijala integracija novodobivenih državnih prostora odnosno kakav je bio položaj manjina i pripadnika nedržavotvornog naroda; kako su izgledali međusobni odnosi balkanskih zemalja i njihovo odnošenje prema velesilama i kakav je bio odnos među (pravoslavnim) crkvama.

Autorica želi komparativnom metodom utemeljiti tezu studije, a to je između ostalog "dokazati da su se u balkanskim zemljama odvijali usporedno, čak su se morali odvijati usporedno, nakon što su se posljedice balkanskih ratova u svim zemljama koje su u njima sudjelovale odrazile na sličan način" (str. 13)

Nakon uvoda u materiju, obrazloženja cilja disertacije, opisa stanja istraživanja ove tematike te prikaza stanja literarne i arhivske građe u svezi s tim (str. 11-18), slijedi *prvo* poglavlje, gotovo u

natuknicama, u kojemu se tematizira "Borba za nacionalnu neovisnost na Balkanu u XIX. stoljeću" (str. 19-22).

U drugom poglavlju, *Ratna djelovanja i mirovni sporazumi*, (str. 23-92), riječ je ponajprije o "Balkanskom savezu" iz 1912. godine između Srbije, Bugarske, Grčke i Crne Gore, koji je nastao na inicijativu ruske vanjske politike (ne samo) s ciljem potiskivanja osmanlijske vlasti iz europskoga dijela Turskoga carstva. Rusiji je naime bio "jedini" cilj zaustaviti Austriju pri stvaranju nove utjecajne sfere prema Bosni i Hercegovini od godine 1878. Što se pak osmanlijskog prostora tiče, Rusija je bila zainteresirana da ostane onako kako je bilo. Autorica zatim raspravlja o prvom balkanskom ratu (od listopada 1912. do svibnja 1913. godine), konferenciji veleposlanika u Petrogradu i mirovnoj konferenciji balkanskih zemalja u Londonu, drugom balkanskom ratu (lipanj i srpanj 1913.), pregovorima i ugovoru u Bukureštu, sukobu oko Tracije izazvanom turskim prodorom u kolovozu 1913. Nakon toga dolazi do opsjedanja zapadne Tracije od strane Bugarske, i na kraju do bilateralnih mirovnih sporazuma između Turske i Grčke u Ateni 14. studenoga 1913. i Turske i Srbije u Carigradu 14. ožujka 1914.

U trećem poglavlju govori se o uzajamnom i često jednostranom i samovoljnom "Povlačenju granica nakon drugoga balkanskog rata" (93-116), pri čemu su osobito nastali sukobi oko novopriznate države Albanije (29. srpnja 1913.).

Središnje četvrto poglavlje donosi nadasve iscrpne prikaze prilika u pojedinim balkanskim zemljama nakon ratova (117-256). Ovo najopširnije poglavlje vrlo sadržajno i slikovito pokušava približiti ne samo političke prilike u pojedinim zemljama nego isto tako i druge segmente života.

Primjerice u svezi sa Srbijom (118-173), uz opći prikaz stanja zemlje autorica prikazuje i krize vlada do lipnja 1914. godine, te opisuje ondašnji vanjskopolitički položaj Srbije. No, okosnicu spomenutog poglavlja o Srbiji čini vrlo zanimljiv prikaz integriranja novosvojenih dijelova zemlje tzv. Nove Srbije (Neuserbien). Pritom je riječ o proglašenju aneksije "oslobođenih prostora", o uspostavljanju administrativnih ureda i sustava školstva, o privrednom razvoju Srbije: o infrastrukturi, poreznoj i carinskoj politici, izvozu i primarnoj privrednoj grani, poljoprivredi. Zanimljivi su osvrti na gotovo zakonski ne samo odobrenu nego i više manje pravno reguliranu kolonizaciju novih prostora (npr. Makedonije). Ništa manje znakoviti nisu ni uvidi u prilike kod srpske vojske, koja je odigrala značajnu ulogu pri posrbljivanju, i tako - ne samo od tada - postala nezaobilaznim i vrlo dominantnim čimbenikom u srpskom društvu. Autorica zaključuje ovo poglavlje osvrćući se na represivne

mjere od strane srpske policije - potpomognute vojskom - prema drugim nacijama, konfesijama i manjinama, kojima su bila uskraćena elementarna prava, što je bilo razlogom mnogog protesta od strane Zapada - uglavnom bez osobitog odjeka. Izrazito restriktivne mjere zadesile su muslimansko stanovništvo (Turke i Albance), dočim su u usporedbi s njima Bugari i Makedonci bolje prolazili, jer su šanse za njihovo posrbljivanje bile puno veće (Slaveni i kršćani), stoga ih se donekle toleriralo. No, u ovom kontekstu treba spomenuti kako su i Grci, a i Bugari primjenjivali ništa manje restriktivne mjere prema pripadnicima drugih nacija, konfesija, religija itd. - bolje rečeno protiv njih.

U *petom* poglavlju; "Pokreti naroda 1912. -1914." (257-273), u središtu pozornosti su migracije Grka iz srpskoga i bugarskoga dijela Makedonije i iz Trakije (koja je bila podijeljena između Turske i Bugarske), te progoni najveće narodne skupine, muslimana - koji su bili od svih proganjani. Primjerice nova je vlast u Bitoli do 15. veljače 1914. uspjela iz tog gradića protjerati oko 35000 Turaka i Grka kako bi "oslobodili mjesto za Srbe". Službeno se doduše govorilo o iseljavanju, a u biti je riječ o protjerivanju, a ako se nije imalo nekog drugog argumenta, onda je srpska vlast spočitavala krivnju agentskim i inim stranim zavjerama (usp. str. 265); dakle, riječ je o očitim paralelama s ratnim događanjima ovih, 90-ih godina. Migracije su najteže pogodile Turke, od kojih je oko 400.000 nakon balkanskih ratova prognano u Tursku. Dogovori Turske s Bugarskom i Grčkom o preseljavnju pučanstva uglavnom su legitimirali novonastalo stanje.

U *šestom* poglavlju, "Vanjsko-političke koalicije nakon Balkanskih ratova" (275-306), autorica tematizira tzv. "Novi balkanski savez" (između Rumunjske, Srbije i Grčke) - pri čemu je Rumunjska pokušala preuzeti vodeću ulogu među balkanskim državama - zatim je riječ o bugarsko-turskom približavanju i o tursko-grčkom sukobu oko Egejskih otoka.

U *sedmom* poglavlju, "Religijsko-politički aspekti" (307-327), autorica prije stavlja težište na odnos prema Vatikanu negoli na unutarnje i međupravoroslavne odnose. Možda je bilo prikladnije temeljitije osvijetliti držanje pojedinih pravoslavnih Crkava za vrijeme odbacivanja imperijalne "zastave polumjeseca" i čvrstog grljenja "nacionalističkog stijega", pri čemu su pojedine nacionalne Crkve odigrale vodeću (ne samo ideološku) ulogu. Naime, pravoslavne nacionalne crkve na Balkanu - sukladno ratno-političkim uspjesima pojedinih naroda - proširile su svoje jurisdikcije i kanonske samostalnosti upravo na uštrb Ekumenskog patrijarhata u Carigradu, koji se paralelno s neuspjesima Turske (uglavnom) suzio na onaj teritorij koji je držala turska vlast.

U *osmome* poglavlju, "Etnička pitanja: Makedonci, Aromuni i Židovi" (329-363), u obliku zaključnog sažetka, autorica prikazuje kako proces asimilacije tako i etabliranja spomenutih etničkih skupina (posebice Makedonaca). No, većinu drugih manjih naroda - drži autorica - snašla je sudbina da su se skupa s Turcima povukli na osmanlijski državni teritorij, iz bojazni da će ih novi gospodari protjerivati ili da će biti asimilirani od tzv. domaćeg stanovništva, tj. državotvornog naroda.

Studija završava *devetim* poglavljem, "Ratni izvještaji i prorađivanje balkanskih (ratnih) strahota" (365-376). Riječ je o zaključnom sažetku o tome kako su balkanski ratni protivnici nastojali opsežno i rječito informirati (uglavnom europsku) javnost o zločinima počinjenima nad njihovim narodom, pri čemu su pretjerivanja bila uobičajena pojava na svim stranama, a samokritičnost i eventualna sukrivnja - potpuno strane.

Ovaj instruktivan rad zaokružen je obligatnim zaključkom i sažetkom svog specifičnog znanstvenog prinosa (377-386), te popisom izvora (neobjavljeni) arhivski materijali, državni odnosno ratni, oni iz Bona, Beča, Münchena, Londona, Moskve i Washingtona; slijedi popis objavljenih izvora, novina i časopisa (387-393) i literature (393-405), glosar, skraćenicice, popis tablica i karata, i na kraju vrlo korisni popisi imena i geografskih pojmova odnosno mjesta (406-418), što je velika pomoć i olakšanje pri čitanju ove studije.

Na posljertku se postavlja pitanje do kojih je zaključaka došla autorica i što je zapravo znanstveni prinos ove disertacije?

Ponajprije treba ustvrditi da je vrijeme kojim se bavi ova studija bilo nadasve kaotično u balkanskim državama; bilo je to vrijeme pokušaja sređivanja ratnih posljedica i konsolidiranja novostečenih teritorija. Autorica zatim nadodaje kako su gotovo sve balkanske zemlje svojim osvajanjima (u tijeku protjerivanja Turaka iz europskog dijela njihova carstva) udvostručile svoj teritorij, te su očarane tim "pozitivnim iskustvima s (balkanskim) ratom, koja očevidno ni do danas nisu izgubila svoju fascinaciju" (378). Naime, nitko od svjetskih silnica nije im postavljao preduvjete ili smjernice pri priključivanju novoosvojenih teritorija, koje su prema vlastitu nahođenju provodili, bez obzira na prijašnje strukture ili na eventualnu brigu oko prava nacionalnih manjina.

Pritom se - unatoč završetku Balkanskih ratova - ne može govoriti o miru, nego (u krajnjem slučaju) o polumirnodopskom razdoblju, gdje su vojske i nadalje bile kako unutrašnjopolitički tako i vanjskopolitički dominirajući faktor - ne samo u svakodnevicu (posebice u Bugarskoj i Srbiji).

Nadalje, autorica konstatira, kako "nijedna država na Balkanu nije ni najmanje pokušavala štiti pripadnike drugih naroda, koji su obitavali na njezinu državnom teritoriju, kao i respektirati njihova temeljna ljudska i građanska prava (379).

Nakon uspostavljanja novog poretka pred svjetskom javnosti glasno se naglašavalo poboljšanje situacije za sve građane, a u konačnici to je pak značilo samo državotvorni narod, jer su novi (izrazito nacionalistički) vladari težili samo za etičkom homogenošću državotvornog naroda.

Civilna administracija protkana vojnom komponentom samovoljno se odnosila prema pripadnicima drugih naroda: posebice je to bio slučaj u Grčkoj i Srbiji, dočim su Bugari imali nešto više razumijevanja za tursko stanovništvo. Stoga će autorica ustvrditi: "Položaj nemuslimanskog stanovništva (raje) pod osmanlijskom vlašću bio je značajno povoljniji negoli onih nacionalnih i religioznih manjina pod novim vladarima" (382). Tako su npr. za Židove bile neusporedivo bolje šanse opstanka i prosperiteta u vrijeme Turskog Carstva negoli dolaskom novih vladara.

Pravoslavne crkve pak umjesto da smire situaciju, te - u duhu svojega evanđeoskog poslanja - zahtijevaju jednakost za sve pred zakonom, svojim pojednostavljenim shemama prijatelj-neprijatelj još više su zagrijavale neprijateljsko raspoloženje prema tzv. strancima po vjeri i naciji.

Čitatelju ove studije nameću se nevjerojatne sličnosti između ideoloških postavki i ratnih metoda na Balkanu početkom ovoga stoljeća s aktualnim ratnim i poslijeratnim događanjima naših, devedesetih, godina od strane srpske manjine u Hrvatskoj ili srpske politike u Bosni i Hercegovini. "Etnička čišćenja" naših dana crpila su svoju inspiraciju i imaju svoje korijene u srpskim "rasnim teorijama" iz spomenutoga vremena (vidi npr. str. 120). Sve to daje autorici za pravo da svoju studiju zaključi prosudbom: "U cjelini nakon balkanskih ratova u nekoć turskim regijama na Balkanu niti je nastupio unutarnji niti izvanjski dugo očekivani mir" (379).

Franjo Prcela